

Predodžbe o izvanbračnoj djeci u književnoj povijesti Dubrovnika

---

Pilski, Darija

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:001843>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

DARIJA PILSKI

**PREDODŽBE O IZVANBRAČNOJ DJECI
U KNJIŽEVNOJ I KULTURNOJ
POVIJESTI DUBROVNIKA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

DARIJA PILSKI

**PREDODŽBE O IZVANBRAČNOJ DJECI
U KNJIŽEVNOJ I KULTURNOJ
POVIJESTI DUBROVNIKA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb, 2018.

Sadržaj

1.	Uvod	4
2.	Mavro Vetranović: Pjesanca spurjanom.....	5
3.	Nahodišta	8
4.	Hospital milosrđa.....	9
4.1	Štićenici	10
4.2	Komunska djeca.....	11
5.	Život štićenika Hospitala milosrđa	12
5.1	Imena i prezimena.....	14
5.2	Smrtnost.....	14
5.3	Uloga dojilja	15
6.	Položaj i prava žena.....	16
6.1	Položaj sluškinja	18
6.2	Vjerenice	19
6.3	Pojam ženomrstva i moralne reforme	21
7.	Kazneni sustav	22
8.	Zaključak	26
9.	Popis literature.....	27
10.	Sažetak rada.....	28

1. Uvod

Vanbračna djeca pripadala su marginalnim društvenim skupinama. Zbog obilježja nezakonitosti, osim u određenim slučajevima u kojima dolazi do priznanja roditeljstva, život izvanbračne djece najčešće se odvijao u obližnjem nahodištu, na selu kod dojlje te u domu udomitelja, odnosno posvojitelja. O problemu vanbračne djece pisao je Mavro Vetranović te ih u svojoj pjesmi *Pjesanca spurjanom* direktno diskriminira i pridaje im izrazito negativne karakteristike. Česta čedomorstva i silovanja također su problemi s kojima se suočavala dubrovačka zajednica. Od iznimne je važnosti i odnos prema ženskom spolu te kazneni sustav. Cilj ovog rada je izložiti pristup okoline prema vanbračnoj djeci smještenoj u dubrovačkom nahodištu, objasniti kako se utjecaj žena mijenjao kroz povijest te navesti osobitosti kaznenoga prava kojega je provodila Dubrovačka Republika.

2. Mavro Vetranović: Pjesanca spurjanom

Mavro Vetranović rođen je u Dubrovniku 1482. godine, a preminuo 1576. godine. Hrvatski je književnik, benediktinac i pjesnik čiji je rad pohvalio Marin Držić. Vetranovićev opus sastoji se od 30 do 40 tisuća stihova koji su sačuvani u manjim rukopisima te u tri opsežne rukopisne knjige. Jedini je dubrovački pjesnik koji je u 16. stoljeću putem stihova opisivao aktualne političke i društvene teme te kritizirao moćnike katoličke crkve i korupciju u društvu. Njegova *Pjesanca spurjanom* odudara od ostalih pjesama tog razdoblja jer u njoj Vetranović otvoreno kritizira "spurjane", tj. izvanbračnu djecu koja su u literaturi poznata pod pojmom "nahodi". Pjesma je monološka satira s govornikom u 1. licu jednine te je ispjevana u dvostruko rimovanom dvanaestercu. Započinje *ex abrupto* (bez pripreme) što je za Vetranovića neuobičajeno. U pjesmi nema digresija te je pjesnikov napad izravan. Sastoji se od retoričkih pitanja, vokativa, imperativa, vulgarizama, kletvi i uvredljivih usporedbi sa životinjama. (Plejić Poje 2012: 71), (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64428>)

Pjesma započinje retoričkim pitanjem jer pjesnik ne razumije zašto bi se itko brinuo o izvanbračnoj djeci:

"Ja ne viem spurjani za što se pristoji,

vaj da vas sviet hrani, njeguje i goji?" (Vetranović 1871: 226).

Pjesnik ne razumije zašto bi se trebalo brinuti o "spurjanima" te dovodi u pitanje njihovu egzistenciju jer su prema njegovom mišljenju oni zla djeca:

"Ki vas vrag objavi i sazda na sviet saj?

Ćudi ste opake ter vaša utroba

od muoca i od maske puna je svieh zloba." (Vetranović 1871: 226).

Napominje kako narušavaju očinstva i časti te govori da su besramni, pohlepni i bezobrazni:

"Viem, da se radjate pod skalom u tmasti,

i očinstvo stradjate, stradjate i časti.

I kad ste vi siti, sedlat se ne date,

neg li se kopiti na konjsku prucate;
ni od ljudi ni od boga još stida ne imate,
gdje ljuto svakoga jezikom badate;" (Vetranović 1871: 227).

Vetranović opet povezuje vruga s izvanbračnom djecom jer su ona u stihovima pšenica koju je vrug uništio te zbog toga nemaju svoju svrhu:

"Druge mi ne lipše još š njega tužice,
gdje njivu najlipše posijah pšenice,
i bješe to žito u njivu sijano,
i svietlo i čisto po zrno izbrano:
nuđaval pakljeni, na koga cvilim ja,
svu vratom tu meni njivicu posija,
ter mi se ne rodi pšenica taj čista,
ner se vrat rasplodi, koji je za ništa;" (Vetranović 1871: 228).

Vetranović također iznosi svoje stajalište o tome kako se svi "spurjani" trebaju ubiti te ih u isto vrijeme proklinje:

"Tiem Himen blaženi, ako se može riet,
kopile proženi pod zemlju na on sviet;
a pravi pir ljubi svaki čas i vrieme,
neka se pogubi do trage zlo sjeme;
pogubi do traga, za-č vajmeh, Himen moj,
u pakli nie vruga, kako je sjeme toj;" (Vetranović 1871: 228-229).

Vetranović također daje do znanja da ne želi da "spurjani" postoje dok postoji i on, točnije, on ne vidi razlog njihovog postojanja. Stoji iza svog mišljenja te govori kako ga nikada neće promijeniti:

"Kopili ljuveni, tako ja da sam zdrav,

vjerujte vi meni, da vam ću riet uprav:

ne bih rad za svijet vas, dokli sam na svijeti,

vazet vam počten glas ni od vas što rijeti;

a toj zna bog pravi, svakoja ki vlada,

da od vas ljubavi ne štedim nikada,

nit se ću braniti do groba po sve dni

vašu čas shraniti i vaš glas počteni." (Vetranović 1871: 229).

Nadalje, pjesnik nastavlja s vrijeđanjem i omalovažavanjem "spurjana" te im poručuje kako nisu stvoreni da budu dio društva i da su nepoželjni:

"Kako je sviem znano i sami znate svi,

da vam niezgar dano, pravedni da ste vi;

i narav nije dala vam, da se može riet,

da vam se da hvala ni u čem na sajsviet." (Vetranović 1871: 229).

Pred kraj pjesme Vetranović opet spominje njihovu zlu ćud te izravno govori kako ne postoji osoba koja bi im pomogla te da ne krive njega nego svoju zlu narav.

"Zatoj vas sviet sudi i narodi svaci,

da ste svi zle ćudi i da ste opaci;

nit se nač tko može, nit se će objavit,

da vam krivo može rebarce ispravit.

Oto ste čuli sad, zašto ste svi hudi

i ki se goji gad pri vašoj zloj ćudi.

Tijem sada za ljubav ne krivte život moj,

ner vašu zlu narav, ka vam je dala toj." (Vetranović 1871: 230).

M. Franičević pretpostavlja da je *Pjesan Spurjanom* zapravo upućena Dubrovčanima jer se Vetranović ne ustručava napisati nešto loše o svom gradu i sugrađanima, a Z. Bojović govori kako se pjesma nastavlja na *Pjesance mladosti* te da pjesnik kritizira vanbračnu djecu jer ona pripadaju nečasnom životu. S druge strane, A. Pavešković tvrdi da je Vetranović umjesto vlastele namjerno napao vanbračnu djecu kako bi ukazao na loše ponašanje vlastele. (Plejić Poje 2012: 72-73)

3. Nahodišta

Nahodišta su prvenstveno bila ustanove za brigu o napuštenoj i izloženoj djeci te se kasnije njihova funkcija proširila na sprječavanje čedomorstva i skrb o nezakonitoj djeci. Prvo nahodište osnovao je biskup Dateo (Datheus) u Milanu 787. godine. Razlozi osnutka bili su vjerski jer je biskup bio zabrinut zbog velikog broja napuštene djece na ulicama i učestalosti čedomorstva. S istim se problemom suočio i papa Inocent III. koji je u Rimu 1198. godine osnovao nahodište u sklopu bolnice poznate kao "Ospedale di San spirito". Na to ga je navela ondašnja praksa bacanja djece u rijeku Tibar. Njegovo je nahodište prvo nahodište s obrtaljkom - spravom koja je pružala anonimnost i sigurnost u procesu napuštanja djeteta. Ubrzo nakon Rima, obrtaljku su uvela i ostala nahodišta koja su se nalazila u Francuskoj, Bizantskom Carstvu, Austriji, Njemačkoj i Dalmaciji. Prema sačuvanim popisima broj napuštene djece u Dalmaciji bio je među prvima u Europi. Nahodišta su se nalazila u Zadru, Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Hvaru i Kotoru. Nahodište u Zadru osnovano je najkasnije 1409. godine. Dubrovački *Hospital milosrđa/Domus misericordiae* osnovan je 1432. godine. Nahodište u Splitu nastalo je 1704., a šibensko 1808. godine. (Škarica: Nahodišta i nahodi u Dalmaciji 1961: 231-262), (Perović: Roman Jelić i nahodišta 2005: 17-20)

Podrijetlo napuštenog djeteta nije se smjelo istraživati. Što se tiče imena, djetetu bi ime dala uprava te je ono najčešće bilo podrugljivo. Zbog činjenice da je mortalitet djece na selu za 50% manji nego u nahodištu, u 18. i 19. stoljeću nahodište bi dijete smjestilo na selo kako bi ga seoska obitelj uzdržavala i za to primala novčanu naknadu. Ako bi dijete umrlo, seljak više nije mogao dobiti drugo dijete. Djeca koja su odgajana u gradskoj obitelji najčešće su završavala kao kriminalci i prostitutke te se taj pristup izbjegavao. O materijalnom stanju grada ili pokrajine ovisilo je održavanje nahodišta. U početku je o nahodištu brinula Crkva, zatim lokalne vlasti i karitativne ustanove, no problem siromaštva i mortaliteta je i dalje bio prisutan. Iznimka je Dubrovnik u vrijeme

Dubrovačke Republike u kojemu je zabilježen velik broj nezakonite djece među vlastelom i uglednim građanstvom. Nezakonitu djecu imali su i svećenici koji nisu skrivali da su očevi pojedine djece te su se o njima redovito brinuli. (Škarica: Nahodišta i nahodi u Dalmaciji 1961: 231-262), (Perović: Roman Jelić i nahodišta 2005: 17-20)

4. Hospital milosrđa

09. veljače 1432. godine Veliko i opće vijeće donijelo je odluku o osnutku dubrovačkog nahodišta. Svi nazočni vlastelini prihvatili su prijedlog "o osnutku hospitala koji bi se trebao zvati od milosrđa, za prikupljanje, njegovanje i hranjenje malašnih stvorenja što nečovječno bijahu odbačena." U uvodu odluke nalaze se citati iz Evanđelja te zahvale na Božjoj milosti i svijesti o milosrđu. Navode se razlozi osnutka hospitala, zgrada u kojoj će se nalaziti, sredstva za rad *Hospitala* te se određuju upravitelji. Zakonske odredbe o osnutku nahodišta odmah su primijenjene osiguravanjem odgovarajuće zgrade, preko puta samostana Male braće na Placi čiji je vlasnik bio Jakov Kotrulj. Zbog potresa u travnju 1667. godine zgrada je bila teško oštećena. Nahodište je preseljeno izvan zidina prema zapadu. 1668. godine počinju radovi na zgradi na Pilama te je nahodište tamo smješteno do 1674. godine kada se seli u drugu zgradu na Pilama. 1694. započela je izgradnja nove zgrade na Brsaljima koja je bila smještena uz prometnicu i u blizini gradskih vrata. 1699. nahodište se seli u novu zgradu na Pilama gdje je djelovalo neprekinuto do 1888. godine. Ono zatim postaje dio bolnice na Boninovu te se ukida 1927. godine odlukom Oblasnog odbora Dubrovačke županije. (Kralj-Brassard 2013: 39-103), (<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/nahodiste/>)

Većina odredaba o osnutku nahodišta određuje način funkcioniranja ustanove o napuštenoj djeci čiju skrb preuzima država koja je glavni nositelj socijalne skrbi. Vrijeme trajanja državne skrbi trajao je do šeste godine djeteta. Postojala je mogućnost smještanja šestogodišnjeg (ili mlađeg) djeteta kod "neke dobre osobe" koju su prethodno potvrdili upravitelji. Dijete je trebalo biti propisno zbrinuto te bi najčešće izučavalo neki zanat. Za štíćenice *Hospitala* postojala je mogućnost udaje i dobivanje miraza koji je iznosio najviše 50 perpera, ali samo ako bi ostalo novaca nakon isplate troškova prehrane i odjeće. *Hospital* je podržavao roditeljsku skrb te je u odredbi o osnutku nahodišta navedena mogućnost preuzimanja ostavljenog djeteta. Roditelji koji su uz prisegu preuzeli dijete na uzdržavanje dobivali su naknadu od 10 perpera godišnje. Ta se odredba odmah ublažila odredbom da upravitelji mogu procijeniti financijsko stanje roditelja pa se naknada

ponekad nije isplaćivala. Nadalje, u odredbi se objašnjava postupak primanja djeteta - osoba koja ga uzme iz obrtaljke mora obavijestiti upravitelje nahodišta koji zatim pronalaze dojilju i osobu koja će krstiti dijete. Također se moraju obvezati i na skrb djece koja su pronađena u Gradu. Obrtaljka je kao način ostavljanja djeteta pružala anonimnost te je djecu bilo najjednostavnije ostaviti po noći, no prema odredbama Statuta kretanje noću bez svjetiljke bilo je kažnjivo, a ishod kretanja sa svjetiljkom ovisio je o kneževoj odluci. Zbog toga se u odredbi izričito zabranjuje zaustavljanje ili oslovljavanje osobe koja sa svjetiljkom ili bez nje prilazi nahodištu. (Kralj-Brassard 2013: 39-103), (<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/nahodiste/>)

4.1 Štićenici

Odjeća štićenika bila je od bijele raše (vunene tkanine) sa suknenom golubicom kao simbolom milosrđa. Prema Kralj-Brassard, nisu sva napuštena djeca postajala štićenicima dubrovačkog nahodišta, niti su svi štićenici dubrovačkog *Hospitala* bili napuštena djeca. Jeremić i Tadić smatraju da su se o vanbračnoj djeci mogle brinuti majke, kao što su ih očevi mogli dati na odgoj drugoj ženi. Događalo se da djeca žive u kućama očeva i da se odgajaju zajedno sa zakonitom djecom. Iz oporuka je vidljivo da su očevi ponekad vanbračnoj djeci ostavljali imovinu te ih preporučivali zakonitim ženama. Vanbračna djeca vlastele bila su javno priznata, no iako su time dobivala samo prezime, i dalje su bila na boljem društvenom položaju u odnosu na pučane i obrtnike. U dubrovačkom Statutu navedena su očeva prava nad "bastardima". Naime, vlast nad djetetom, uz oca, imali su i žena i zakoniti sinovi. Izvanbračna djeca političke i društvene elite mogla su postati članovi poznatih dubrovačkih bratovština (antunini i lazarini) ako su ih očevi priznali i uzdržavali. Također, mogli su postati i svećenici. Ako je majka bila bolesna i siromašna, država je plaćanjem dojenja pomagala uzdržavanju djeteta. Svećenik je bio posrednik između obitelji i *Hospitala* te je on morao jamčiti za obitelj i prijavljivati smrt. Nemogućnost dojenja i nemogućnost plaćanje dojilje bili su kriteriji za dodjelu pomoći. Boravak majke u bolnici bio je opravdan razlog za pružanje pomoći. Potvrde o zdravlju majke davali su liječnici. Uvjeti za prihvatanje djeteta u nahodište bili su: smrt majke pri porodu ili nakon njega, očevo siromaštvo i nepostojanje skrbnika. Kralj-Brassard navodi kako djeca javnih dojilja spadaju u posebnu kategoriju štićenika. Interne dojilje mogle su imati vlastitu dojenčad kojoj je skrb pružana u samom *Hospitalu*. Djecu internih dojilja dojile su vanjske dojilje na državni trošak. Ugovor o dojenju na račun *Hospitala* najčešće

bi se prekinuo nakon što bi se otkrilo da je nahod nečiji zakoniti sin. Takve situacije navode na istragu o podrijetlu nahoda što je u suprotnosti sa temeljnom idejom o anonimnosti napuštanja. Nadalje, štićenicama *Hospitala* smatraju se i nevjenčane trudnice i rodilje koje su prije poroda dolazile u nahodište te boravile u njemu dok se nisu oporavile. Neke je rodilje u *Hospital* smjestilo Malo vijeće, a o drugima nema podataka. Trudnica je u *Hospitalu* mogla živjeti nekoliko mjeseci, od trenutka kada je primijetila trudnoću do 15 dana nakon poroda. Rodilje nisu bile dužne nakon poroda ostati u *Hospitalu* i služiti kao dojilje. Žena za koju bi se ustanovilo da nije trudna otpušтана je iz *Hospitala*, a kao razlog za otpust mogla je biti i udaja. (Kralj-Brassard 2013: 103-127)

4.2 Komunska djeca

Pojam "komunsko dijete" odnosi se na djecu koja su u nahodište primljena kao dojenčad te su vrlo vjerojatno bila izvanbračna. Trudnoća je trebala biti nadzirana od strane oca/domaćina zbog patrijarhalnog odgoja te ako bi došlo do vanbračne trudnoće, ona je negativno utjecala na položaj žene i ostavljala loš dojam o obitelji/kući. Ako bi se nezakonito dijete rodilo, uslijedile su sankcije iako samo rođenje nije bilo izravno kažnjivo pred sudom, neovisno je li on crkveni ili svjetovni. Porod nezakonitog djeteta bio je osnova tužbe koja se podnosila Kaznenome sudu. Žene koje nisu imale obiteljsku zaštitu - sluškinje, pućanke i seljanke bile su česta meta uznemiravanja brojnih gospodara, muške posluge, soldata, djetića i barabanata. U razdoblju ranog novog vijeka, mislilo se da je ženina trudnoća uvjetovana orgazmom te je silovanje kao uzrok te trudnoće bilo isključeno. Drugim riječima, trudna žena nije mogla optužiti muškarca za silovanje jer je općeprihvaćeno mišljenje naroda bilo da je žena plodna tj. ovulira samo onda kada uživa u spolnom činu. Nezakonitu djecu rađale su većinom žene koje su pripadale gradskoj sirotinji, no djecu su u nahodište donosile i žene iz okolnih sela i trudne vjerenice, odnosno zaručnice. (Kralj-Brassard 2013: 127-138)

Roditelji su ostavljali svoju djecu zbog brojnih nepovoljnih okolnosti i teških životnih događaja poput krajnjeg siromaštva. U nekim marginalnim skupinama porodi i napuštanje djece nisu bili rijedak slučaj. Vanbračna trudnoća bila je predmet poruge i prijezira. Djeca su najčešće ostavljana na javnim mjestima, uz prometnicu, obješena za stablo ili pred crkvom. *Hospital*, majka ili osoba koja je dijete pronašla najčešće su plaćali ženama koje bi donosile djecu u nahodište. Imena žena koje su donosile djecu sačuvana su u ispravama o isplatama. Ako su roditelji namjeravali nakon nekog vremena doći po

dijete, morali su ga obilježiti nekim znakom raspoznavanja. Prema ispravama koje datiraju iz razdoblja Dubrovačke Republike, vidljivo je da obilježavanje djece nije bio čest slučaj. Djecu koja nisu prethodno krštena, a ostavljena su u nahodištu, najčešće su pri dolasku krstili svećenici, župnici, dojilje, nadstojnica *Hospitala* ili primalje. Primalje su odmah nakon poroda mogle krstiti dijete koje je bilo u smrtnoj opasnosti. Nadalje, ako su mislile da ono neće preživjeti porod, mogle su ga krstiti u utrobi. Mrtvo dijete bi zatim pokopali u posvećeni prostor groblja. Štićenici *Hospitala milosrđa* imali su kuma i kumu te su to najčešće bile osobe bliske *Hospitalu* i interne dojilje. Upisom u knjigu krštenih napušteno je dijete postalo dio državne skrbi. Krštenjem su, osim uz ime, dobivali podatak o nepoznatom podrijetlu - *ignoto, ignotisparentibus, da parentiincogniti, parentinoncognosciuti.*(Kralj-Brassard 2013: 127-138)

5. Život štićenika Hospitala milosrđa

Život štićenika *Hospitala* odvijao se u nekoliko faza. Prva je značila ulazak u sustav skrbi (prihvat u nahodište), druga je bila dojenje (koje je trajalo do 3 godine), zatim boravak u nahodištu i traženje posvojitelja/udomitelja, te pronalazak udomitelja i integracija u društvo. Prema Kralj-Brassard, u idealnim uvjetima djeca su nakon trogodišnjeg dojenja odmah smještena kod trajnog udomitelja ili posvojitelja koji bi se pobrinuo za odgoj djeteta. Još bolji način uključivanja u društvo bio je priznanje roditeljstva i uspostava obiteljskih veza. Nahodište je tada svoju roditeljsku ulogu prepuštalo osobama koje su pod zakletvom izjavile da su očevi ili majke štićenika. U knjigama *Diversa Notariae* zabilježeni su prvi ugovori o udomljenju, odnosno posvojenju djeteta. Prvi ugovori nastali su nedugo nakon utemeljenja nahodišta. Motivi za posvojenje bili su želja za djetetom i vršenje milosrdnih djela. Osoba koja je posvajala dijete morala se obvezati da će ga odgajati kao svoje vlastito te da će ga, čim odraste, opskrbiti mirazom ili nasljedstvom. Postojali su i ugovori koji su sklapani iz poslovnih razloga te je nahod postajao sluga. U takvoj situaciji udomitelji su se morali obvezati da će se brinuti o djetetu te je uzdržavanje uključivalo isplatu miraza ako je dijete bilo ženskog spola. U slučaju da bi biološki roditelji željeli uzeti svoje dijete nakon što je ono smješteno kod udomitelja, morali su udomitelju isplatiti troškove uzdržavanja. U ugovorima o posvojenju/udomljenju do kraja 16. stoljeća nisu zapisani slučajevi udomljavanja djeteta od strane bioloških roditelja. U 18. stoljeću roditelji su morali položiti zakletvu te se priznanje zapisivalo u knjigu djece ili u glavne knjige. Očevi su izjavu mogli dati anonimno. U 19. st. izjave su se zapisivale

u matice krštenih. Za nahoda bi to značilo da se više ne smatra izvanbračnim djetetom te da mu se mijenjaju pravni status i prezime. Dubrovački nahodi većinom su bili udomljeni od strane obitelji sa sela s kojima nisu imali nikakvu biološku vezu. Ugovori o preuzimanju djece upisivali su se u posebnu knjigu, a tekst ugovora sastojao se od jedne rečenice. Nakon datuma iznad teksta, zapisivalo se ime djeteta, ime muža/oca i njegovo prebivalište, izraz koji opisuje prihvaćanje djeteta, ime nazočnog upravitelja nahodišta, djetetova dob, izraz koji opisuje način postupanja s djetetom i udomiteljeve obveze. Ugovore su većinom sklapali pojedinci, no u nekim ugovorima iz 17. stoljeća navode se bračni partneri ili članovi obitelji koji nisu bili povezani brakom, te je to rijetkost jer su petina posvojitelja bili bračni parovi. Muškarac je mogao udomiti nahoda kao sina ili kao brata, a udovice koje su se odlučile na posvajanje većinom bi preferirale žensku djecu.(Kralj-Brassard 2013: 213-238)

Među posvojenom djecom do sedamdesetih godina 18. stoljeća najviše je bilo trogodišnjaka i četverogodišnjaka. Najviše je zapisa koji svjedoče trajnom udomljavanju, dok je uzimanje u službu ili šegrtovanje bilo rijedak slučaj. Ugovori o službi ili šegrtovanju sadrže rok trajanja i eventualna plaćanja. Štićenicama je bitan trenutak predstavljala udaja pa je pitanje miraza riješeno predviđenim iznosom od 50 perpera i to ako bi ostalo dovoljno novca nakon podmirenja uobičajenih troškova nahodišta. Poslovne knjige ne sadržavaju podatke o isplatama miraza. Štićenica je posvojenjem dobivala status punopravnog člana obitelji te je to značilo i pravo na miraz. Dijete se nakon mjesta gdje bi provelo razdoblje dojenja trebalo naviknuti na novu okolinu u udomiteljskoj obitelji. Za štićenika je bilo najsigurnije kada bi ga posvojila dojlja ili njen suprug. Takvi slučajevi bili su češći nego posvojenje djeteta od strane roditelja, iako su oba slučaja rijetkost. Ravnateljstvo je za vrijeme austrijske uprave u Dubrovačkoj Republici nalagalo da obitelji dojlja udome nahode. Osim toga, nahodište je većinom udomljavalo djecu u obitelji koju nisu prethodno poznavala. Što se tiče ugovora o naukovanju, za klesare je mogao trajati dvije do osam godina. Majstori su se obvezivali osigurati stan, odjeću, hranu i alat kojega je štićenik dobivao završetkom naukovanja. Zanatlije su svojim šegrtima davali odjeću, alat i blagoslov. Nauk za kožara je u 16. st. trajao sedam godina, po potrebi i više. Nauk za brijača trajao je šest do trinaest godina. Napuštene djevojčice nisu mogle izučavati zanat nego su služile kao sluškinje. U dubrovačkom nahodištu nije bio organiziran rad djece nego se smatralo da će djeca s radom započeti čim se pronađe

adekvatan udomitelj. Župnici i kaznaci nadgledali su udomiteljske obitelji te su udomljenu djecu posjećivali jednom mjesečno. Za vrijeme austrijske vladavine u zapisnik o predaji nahoda zapisivalo se ime i prezime nahoda, datum rođenja i imena skrbnika/odgojitelja. Zapisnik su potpisali upravitelj bolnice, skrbnici i dva svjedoka. Obavijest o uspješnom udomljavanju dobivali su župnik, općina i seoski poglavar. (Kralj-Brassard 2013: 213-238)

5.1 Imena i prezimena

Štićenici *Hospitala* najčešće su imali jedno svetačko ime i to po svecu koji se slavio na dan krštenja ili u bližem vremenskom razdoblju. Ime su određivali svećenik ili kumovi te se stoga prigodna imena rijetko pojavljuju među štićenicima. Prema Kralj-Brassard, od 1692. do 1772. godine najčešća ženska imena bila su: Marija, Ana, Katarina (Kata), Lucija i Margarita. Dječaci su dobivali imena: Ivan, Antun, Nikola, Petar i Frano. Nahodska imena nisu se posebno isticala jer su djeci davana imena koja su u to vrijeme bila najučestalija. Prema popisu iz 1800. godine, najčešće žensko ime bilo je Marija, zatim Anica i Kata, a kod dječaka je na prvom mjestu Antun, zatim Niko i Miho. Od 17. do 19. stoljeća posvojena djeca najčešće su dobivala prezimena svojih posvojitelja, a od 19. stoljeća nahodima su prezimena smišljena u administraciji. Smišljanje prezimena započelo je 1812. godine za vrijeme francuske uprave, no već se od 1814. kasni sa zapisivanjem prezimena. Od 1819. godine prezimena postaju obavezna. Uzroci bilježenja prezimena bile su potrebe stanovništva za komunikacijom i napredak državne uprave. Prezimena je smišljao narod, a uprava ih je zapisivala. Iako nahodska prezimena nisu bila ustaljena među stanovništvom, nahodsko prezime imalo je jednaku funkciju kao i "pravo" prezime. Tipičan primjer nahodskog imena i prezimena je Marija Mavrić. Nahodska prezimena mogu se svrstati u tri skupine: prezimena koja počinju istim slovom kao i imena, prezimena koja su izmišljena dodavanjem jednog ili više imena od kojih zadnje služi kao prezime, te prezimena koja su nahodi preuzeli posvojenjem. (Kralj-Brassard 2013:138-159)

5.2 Smrtnost

Za vrijeme Dubrovačke Republike nije vođena evidencija o mortalitetu nahoda. *Hospital* je imao svoje matice umrlih u 18. stoljeću, ali one nisu ostale sačuvane. Konkretni podaci o smrtnosti nahoda nalaze se u dokumentima iz 19. stoljeća te oni ukazuju na relativno

visoku stopu mortaliteta koja se objašnjavala nepovoljnim klimatskim prilikama, nedostatkom hrane i pitke vode. Nahodi su umirali češće i ranije nego ostala djeca. Mnogi su nahodi u *Hospital* primljeni u iscrpljenom stanju s upalama pluća i drugim sličnim oboljenjima. Najstarija sačuvana matica umrlih sadrži 90 stranica i odnosi se na razdoblje od 1812. do 1848. godine. Čuva se u zbirci matičnih knjiga Državnog arhiva u Dubrovniku. Upisi o smrti pisani su na latinskom jeziku. Smrt je opisana riječima "dao je Bogu dušu" ili "dječja duša išla ravno u nebo". Osim u maticu umrlih, podatak o smrti bilježio se i u knjigu ugovora o dojenju jer je smrt označavala prekid ugovora s dojiljom. Najveći broj umrle dojenčadi zabilježen je od 1813. do 1817. godine. Svi umrli u tom razdoblju opisani su kao *aetateinfantilite* iz toga proizlazi da je većina primljenih štićenika umrla prije navršene prve godine života. Prvi siguran podatak o broju upisa u maticu umrlih datira iz 1747. godine, kada je smrt štićenice Frane upisana pod brojem 527. Potpuniji uvid u smrtnost nahoda kod dojilja nude glavne knjige iz zadnjih desetljeća 17. stoljeća. Više od 40% štićenika koji su poslani na dojenje osamdesetih godina 17. st. i više od 50% djece koja su poslana devedesetih godina 17. st. umiralo je kod dojilja. Za pola svih smrtnih slučajeva naveden je uzrok smrti, npr. "morto di febre". Povišena temperatura bila je najčešći uzrok smrti. Većina zapisa odnosi se na dojenčad, dok je smrt starije djece koja su umrla kod udomiteljske obitelji bilježena u župnim maticama. (Kralj-Brassard 2013: 314-333)

5.3 Uloga dojilja

Za *Hospital* su radile dvije skupine dojilja - interne koje su stanovale u nahodištu i vanjske koje su nahode dojile u svom domu. Prema uredbi o osnutku nahodišta, upravitelji moraju pronaći dojilje u gradu ili izvan njega te je dojenje trajalo šest godina. Problem pronalaska dojilja u gradu bio je taj što su tražile veću plaću pa su stoga djecu dojile većinom dojilje koje su stanovale na selu. Reforma iz 1513. godine odredila je da dojenje treba trajati tri godine te da se nakon isteka roka dijete vraća u nahodište i pronalazi mu se posvojitelj/udomitelj. Osim što su primale redovitu plaću, dojilje su dobivale i poklone za Uskrs i Božić. Novčani iznos bio je u visini jednog para obuće. Interne dojilje su najčešće bile udate žene koje su živjele u okolici i imale dijete mlađe od godinu dana te se kasnije ustanovilo da su te interne dojilje prethodno bile vanjske. Ako bi došlo do prekida ugovora, dojilja je trebala vratiti ostatak iznosa kojega je dobila zbog obveze dojenja. Bolesni štićenici su mijenjali dojilje jer je postojala mogućnost da ugrozi dojilju

i obitelj u kojoj se nalazi, a dojilje koje su dojile bolesno dijete plaćene su više nego dojilje koje su dojile zdravu djecu. Kongenitalni sifilis bio je česta bolest djece čije su majke bile prostitutke te su djecu koja bi imala simptome zadržavali na promatranju u nahodištu.(Kralj-Brassard 2013: 172-184)

6. Položaj i prava žena

Društvo srednjega vijeka smatralo da je da su žene podređene muškarcima. Muškarci su predstavljali tjelesnu snagu, racionalnost i intelekt, dok je žena bila senzualna i iracionalna. Muškarac je bio taj koji je stvarao novi život dok je žena, prema Romer, bila pasivni receptor. Uvriježeno mišljenje književnika bilo je da priroda uvijek nastoji stvoriti savršenstvo, odnosno muškarca, te ako se rodi žensko dijete ono je automatski smatrano pogreškom. Takvo su stajalište objašnjavali Biblijom jer je u kršćanskom svijetu muškarac stvoren prvi, a žena koja je je stvorena prema njemu zauzimala je drugo mjesto. Novost u stajalištu donijela je Crkva svojom doktrinom o sporazumu supružnika. Žena je postala ravnopravna muškarcu u pogledu sklapanja braka te je to dovelo do porasta svijesti kod žena pa su se, sukladno tome, žene počele afirmirati u društvu. Marijanski kult je također ostavio velik utjecaj na status žene. Pojam "udvorne ljubavi" javlja se u kasnom srednjem vijeku. Od 14. stoljeća pišu se tekstovi i diskusije o ženama koje su većinom vodili muškarci, no žene su bile te koje su utjecale na njihovo stajalište. Tekstovi su govorili o različitosti žene u odnosu na muškarca, njezinoj vrijednosti i savršenstvu koje nadmašuje suprotan spol zbog izražene osjećajnosti, intelekta i rađanja novog života. Marija Gundulić, dubrovačka plemkinja i žena Nikole Vitova Gučetića, u svojoj raspravi koja se nalazi u pregovoru Gučetićeve knjige "Razgovor o Aristotelovoj Meteorologici" iz 1584. godine izlaže svoje stajalište o ženama. Raspravu je posvetila prijateljici Cvijeti Zuzorić. Smatra da muškarci misle da su žene slabiji spol jer su to negdje pročitali i naučili, no kada o tom pitanju razmisle, shvaćaju "savršenstvo" ženskog spola te svoju ljubav prema njima. U svakidašnjem životu žene su ovisile o društvenom i obiteljskom statusu te je pravni sustav u svakoj sredini bio drugačiji.(<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/zena/>)

Dubrovački pravni sustav bazirao se na rimsko-bizantskom naslijeđu kojega su Dubrovčani prilagodili svojim potrebama. Sustav je pružao ženama zaštitu u kontekstu miraza, no u ostalim pogledima žene su bile djelomično poslovno sposobne osobe. Žena je trebala biti stalno zaposlena, stidljiva, skromna, šutljiva i morala je paziti na ponašanje.

Nakon završenog kućnog odgoja, prema očevoj ili tutorovoj odluci, odlazila je u samostan ili se preselila kod muža. U slučaju da žena nije mogla u muževu kuću donijeti određeni iznos novaca za miraz, morala je ući u samostan sv. Klare. Mnoge žene koje nisu dolazile iz bogatih obitelji zaređene su kao djevojčice u dobi od 10 godina. Žene nisu bile uključene u poslove koji su se odnosili na javni život te su iz kuće izlazile zbog posjete rođacima i u crkvu. Prosječna dob u kojoj su žene ulazile u brak bila je 16 do 18 godina te se očekivalo da odmah zatrudne i rode djecu. Zbog visoke stope smrtnosti često su pisale oporuke. Za ženu koja je pripadala višem staležu bilo je rizično gledati kroz prozor jer je njezina obveza bila da se brine o kući i kućanskim poslovima. O novcu, imovini i karijeri odlučivali su muškarci, dok su kuća i susjedstvo bili predviđeni za žene. Visok društveni položaj nije značio da žena ima više prava, nego da propisno slijedi pravila ponašanja koja su među vlastelom bila propisana zahtjevima staleža. Žene koje su pripadale nižem sloju bile su slobodnije i aktivnije. Imale su veća prava prema mužu i rodbini te su raspolagale vlastitom i stečenom imovinom, a uz kućne poslove obavljale su i razne druge kako bi doprinijele materijalnom stanju kućanstva. Ženama je uz ograničenja bilo dopušteno trgovanje, raspolaganje dobrima, ulazak u bratovštine i sudjelovanje na sudu, no zbog stajališta da žena ne može sama obavljati sve navedene poslove, njezin posrednik bio je muškarac. Supruge veletrgovaca, antunina i lazarina, dakle žene iz viših građanskih slojeva imale su više slobode nego žene koje su pripadale sloju vlastele. Neke su zabilježene kao članovi bratovštine što im je donosilo ugled, a imale su i svoje sluge i sluškinje, skupocjen nakit i haljine te visoke miraze. Žene koje su pripadale nižem sloju imale su stalna zanimanja poput pekarica, pralja i krčmarica dok su pućanke većinom radile poslove vezane uz obradu zemlje. Siromašne žene radile su u najmu i prihvaćale nisko plaćenu službu kako bi mogle preživjeti. Udane žene poslovale su uz prethodno dopuštenje muškog člana obitelji uz njihovo obavezno posredovanje. U slučajevima kada je muž išao na poslovni put, postojala je mogućnost da ženu imenuje prokuratorom te je ona obavljala sve poslove koje je do tada obavljao muž. Žene nisu mogle postati nasljednikom muževe imovine nego su stjecale pravo na doživotno uživanje prihoda s posjeda. U slučaju da je muž oporučno imenovao ženu gospodaricom, ona je dobivala ovlast nad imovinom i maloljetnom djecom. Žene koje bi postale udovice bez oporuke najčešće bi se zaduživale, zalagale nekretnine i sklapale ugovore sa rođacima. Nakon muževe smrti žena je imala više slobode te je mogla samostalno voditi

posao, no to je i dalje bio rijedak slučaj. Udovice koje su bile u teškom financijskom stanju tražile su pomoć od općinskih vlasti ili tutora jer su oni imali ovlasti za odlučivanje o uzdržavanju. (<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/zena/>)

Ženama nije bilo dopušteno pohađati školu nego su u svome domu dobivale poduku o vođenju kućanstva i religijsku poduku. Neke žene trgovaca znale su pisati i računati pa su vodile brigu o poslovima dok je muž bio odsutan. Žene su većinom stekle osnovnu pismenost te je obrazovanih bilo jako malo. Benedikt Kotrulj se sredinom 15. stoljeća morao opravdavati pred društvom jer je poslao svoje kćeri na obrazovanje, no njegov je pothvat označio promjenu svjetonazora u ženskim okvirima te se u Dubrovniku u 16. stoljeću javljaju snažne žene koje naginju književnosti poput Cvijete Zuzorić, Marije Gundulić, Nikolette Rastić, Margarete Menčetić te Julije i Nade Bunić. Najreprezentativniji primjer promjene muškog stajališta o ženama čini "Dijalog o ljepoti/ Dijalog o ljubavi" autora Nikole Vitova Gučetića iz 1581. godine. Protagonistice rasprave su njegova žena Marija i prijateljica Cvijeta koje raspravljaju o ljepoti i ljubavi te iznose vlastita stajališta o položaju i pravima žena. To je djelo postavilo temelje ženske emancipacije. Crkva je putem reformacije i katoličke obnove pokušala unazaditi stajalište o ženi no ono se više nikada nije vratilo na staro. (<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/zena/>)

6.1 Položaj sluškinja

U Dubrovniku, koji je sve do početka 19. st. imao visoku stopu čedomorstva, polovicu su činile sluškinje koje su bile laka meta seksualnog izrabljivanja. Trudna sluškinja smatrala se krivcem zbog bluda i tjelesne slabosti te se nije mogla vratiti roditeljima radi javne sramote. O trudnim sluškinjama pišu Ivan Gundulić, Nikola Nalješković i Marko Bruerević. Zbog činjenice da se trudnoća ne može dugo skrivati, mlade trudne sluškinje bile su u središtu skandala te su trajno napuštale državu. Starije sluškinje bile su iskusnije po pitanju skrivanja trudnoće te su se na razne načine za vrijeme rane trudnoće pokušavale riješiti djeteta. U kasnijim mjesecima glumile su pretilost i stezale trbuh. Nakon poroda i u tajnosti izvršenog čedomorstva vraćale su se u gospodarevu kuću gdje je postojao velik rizik za ponovno iskorištavanje i trudnoću. Neki gospodari udavali su svoje sluškinje za kmetove ili soldate. Rodilje koje zbog vjerskih osjećaja nisu mogle ubiti dijete odnosile su ga u nahodište ili na selo gdje bi ono postalo dodatna radna snaga. (Stojan 2003: 112-120)

Poslovi izvan gospodareve kuće značili su pranje robe na fontani ili odlazak u kupnju namirnica, najčešće mesa i ribe. Gradske fontane bile su mjesta okupljanja sluškinja. Na tom su prostoru pjevale, razmjenjivale novosti o obitelji i flertovale sa soldatima dok su oni stražarili. Sluškinje su se međusobno nazivale druževnicama. Bile podložne čestim silovanjima, udarcima i fizičkom nasilju prilikom kupovanja potrepština za kućanstvo. Ljudi su se međusobno borili za što bolji komad, a sluškinje je mogao udariti bili koji muškarac. Mesari su često sluškinjama naplaćivali više nego što su zapravo kupile te su ih nerijetko i premlaćivali. Nadalje, sluškinje su bila meta fizičkog zlostavljanja i u slučaju kada bi se u kuću vratile s namirnicom koja ne odgovara gospodarici. Sluškinje su zbog gladi i oskudice potkradale svoje gospodare i gospodarice. To se najčešće događalo dok su gospodari bili u odsustvu. Krale su ulje, kruh, vino, kozmetiku, nakit, odjeću i novac. Neke su novac ukrale s mjesta na kojemu ga je gospodar čuvao uz vlastitu obvezu vraćanja. Kazna za krađu novca bila je tamnica. Najviše je krađa bilo u razdoblju potresa 1667. godine kada su sluškinje sa svojim pomagačima ili samostalno pretraživale ruševine radi škrinjica s novcem do kojih gospodari nisu mogli doći. Rusko-crnogorska agresija na Dubrovnik 1806. također je bila povod za krađe, iako u znatno manjoj mjeri. Sluškinje su često bile nepravедno osuđene za krađe te potom kažnjene od strane gospodara, ali su se i potkradale međusobno. Zbog straha od krađe neke su sluškinje svoju ušteđevinu i vrijedne predmete ostavljale na čuvanje ljudima u koje su imale povjerenja. Iako je zlostavljanje sluškinje bila uobičajena društvena praksa, postojale su ozbiljne kaznene posljedice za ubojstvo sluškinje. Udate sluškinje nisu bile izuzetak te su i one zbog nadmoći gospodara mogle biti kažnjene, ili u najgorem slučaju, ubijene. Sluškinje su imale pravo tužbe Kaznenome sudu. (Stojan 2003: 121-130)

6.2 Vjerenice

Nakon potresa započelo je razdoblje zločina i prijestupa koje je dovelo do promjene svjetonazora u Dubrovniku. Naglasak se stavljao na duhovni život pa je sudstvo pokazivalo više interesa za tužbe koje su pokretale ostavljene vjerenice. Dogovaranje braka smatrano je poslom te je protivljenje roditeljskoj odluci dovodilo do izbacivanja iz kuće, razbaštinjenja i sramoćenja. Vjeridba se dogovarala pred roditeljima i starijom braćom, a činu je mogla svjedočiti i rodbina te susjedi, prijatelji, sluge i župnici. Posredovanje se moglo i naplaćivati jer je zajednica bila uključena u svaku vjeridbu. U renesansi su djevojke ulazile u brak sa najviše 17 godina, a njihovi supružnici bili su do

dva puta stariji. Prema zakonu minimalna propisana dob bila je 14 godina za žene i 20 godina za muškarce, a u kriznim slučajevima granica je bila spuštena na 12 godina za djevojke, odnosno žene i 14 godina za dječake, odnosno muškarce. U obiteljima s mnogo djece prvo su se udavale kćeri, osim ako je starosna razlika između muškog i ženskog djeteta bila velika pa se stariji sin mogao prvi oženiti. Otac je prema Statutu morao spriječiti da dođe do navedene situacije jer je princip za ženidbu bio "prvo sestre". Djevojke su bile spremne za udaju čim bi fizički stasale dok su muškarci ulazili u brak čim bi osigurali sredstva za život s obitelji. Razlike u godinama između djevojke i vjerenika bile su velike (katkad i više od 30 godina). Bračni ugovori potpisivali su se zbog sustava prema kojemu su supružnici morali pripadati istome staležu. To se očituje kod plemstva i višeg pučanstva u bratovštinama antunina i lazarina. 18. stoljeće obiluje i brakovima među srodnicima, ponajviše zbog izgladivanja obiteljskih odnosa i zadržavanja imovine. Djevojke iz aristokracije i viših slojeva građanstva morale su pasivno prihvatiti odluku o ženidbi na koju nisu imale nikakav utjecaj, dok su djevojke lošijeg podrijetla imale više slobode u odabiru supružnika. Udaja za kćer vlastelina koštala je od šest do deset tisuća dukata. Djevojka koja je u brak mogla donijeti veći miraz imala je mogućnost izbora jer je miraz označavao sredstvo trgovanja. Vjeridba se ugovarala na način da otac snižava cijenu miraza, a vjerenik prijeti odustajanjem dok ne dobije zadovoljavajući iznos. U slučaju da je otac mrtav, pregovore je vodio brat. O supružniku sluškinje odlučivali su gospodar ili gospodarica te je ona dobivala skroman miraz. Vjerenici su često razvrgavali vjeridbu s djevojkom iz običnog puka te je to djevojku stavljalo u tragičnu i negativnu poziciju. Djevojkama se na taj način kaljao ugled te je ponovan dogovor braka postajao upitnim. Vjerenik je razvrgavao vjeru, tj. zaručnik je odustajao od ženidbe na vlastitu inicijativu ili na savjet poznanika, susjeda ili rođaka. O prekidu zaruka ispjevane su mnoge pjesme rugalice u kojima se ističu djevojčine mane te se ozbiljno narušava njezin ugled. Tako je i nešto stariji Držićev suvremenik, dubrovački književnik Nikola Nalješković potrošio miraz svoje prve zaručnice zbog čega je osuđen na kratkoročno tamnovanje, a njegova nesuđena supruga prisilno je zaređena u samostan. No, pjesme rugalice se nisu bazirale samo na ostavljene vjerenice nego i na udovice kojima su time znatno smanjene šanse za udaju. Najviše satiričnih pjesama o ostarjelim udovicama napisao je na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće dubrovački književnik Antun Gleđević. Vjerenici i vjerenice su zbog vjerskih načela imali ograničena prava

ponašanja: nisu smjeli ostati sami, zabranjeni su im prisni odnosi, a Držić u *Grižuli* govori kako vjerenica nije smjela ni pogledati svog vjerenika. Vjerenici su češće zakazivali sastanke s vjericama (iako su razlozi viđanja poslovni) pod izgovorom vjenčanja te time uvjetovali sve veću naklonost vjerenice koja je rezultirala spolnim činom te ubrzala brak. Djevojke koje su ostajale trudne prijavljivale su da su odnos s vjerenikom imale dva ili tri puta jer je to olakšavalo njihovu situaciju. Vjerenici su se branili na način da dijete nije njihovo te da vjerenica nije bila djevica u trenutku vjeridbe i odnosa. (Stojan 2003: 51-74)

6.3 Pojam ženomrstva i moralne reforme

Ženomrstvo ima dugu tradiciju u hrvatskoj kulturi i povijesti. Započinje u srednjemu vijeku te traje do 19. stoljeća. Procesi protiv vještica vodili su se u Dubrovniku, Konavlima, na Pelješcu i u Šumetu tijekom cijelog 18. stoljeća. Hrvatski sudovi su u procesima protiv vještica tijekom 17. i 18. stoljeća vrlo rijetko izricali oslobađajuće presude. Tortura je bila tako strašna da su sve optuženice bile natjerane priznati ono što je bilo potrebno kako bi sud mogao izreći smrtnu kaznu. Ako je okrivljenica oslobođena, morala je položiti zakletvu da se više neće baviti čarobnjaštvom. Mnoge su vještice pogubljene prije spaljivanja. U Varaždinu i Turopolju vještice su najprije ugušene užetom te zatim spaljene. Masivni progoni u Zagrebu odvijali su se 1699. godine, varaždinski 1717. godine, a turopoljski 1733.-1734. godine. Mjesta okupljanja vještica na zagrebačkom području bili su Medvednica i Klek. Nadalje, progoni su zabilježeni i u zagrebačkoj okolici u mjestima Rakitje, Donja Stubica i u okrugu Moravče. Najreprezentativniji primjeri žena koje su smatrane nevjernicama, pohotnicama i rasipnicama su Eva, Dalila i Potifarova žena. Ženomrstvo u Dubrovniku je karakteristično zbog toga što je Dubrovnik bio urbano i razvijeno središte koje je nastavljalo tradiciju mizoginije bez obzira na broj učenih i svjetovnih ljudi, dok je ženomrstvo u ruralnim sredinama produkt patrijarhalnog odgoja i plemenske kulture. Ono je najizraženije u kulturnim središtima u kojima se slavila i prikazivala ženska ljepota te su napadi u 18. stoljeću odraz negativnog stajališta prema renesansi koja je označavala idealizaciju žene i ljubavi. Moralne reforme u Europi provedene su od 1650. do 1800. godine. U 18. stoljeću se paralelno s napadima mijenja stav Dubrovčana prema ženama te one postaju ravnopravne. Uzroci afirmacije bili su europske promjene u stajalištu prema ženama te državne i društvene potrebe. Naime, educirana žena mogla je doprinijeti zajednici na

koristan način - putem književnosti, politike, znanosti te prenošenjem katoličkog nauka na djecu. Ženama koje su pripadale nižem društvenom statusu je potkraj 18. st. omogućena naobrazba, a plemkinje i bogatije građanke odlazile su na studije u inozemstvo. U Vicenzi se izdaje časopis *Giornale nuovo enciclopedico* kojega je pokrenula Elisabeta Caminer Turra. Časopis su čitale i Dubrovkinje. Osim što se bave znanostima i politikom, žene se okreću i edukaciji u području glazbe. U manjoj je mjeri zastupljeno ograničavanje ženskog kretanja te djevojke slobodno izlaze i na prozore. Prema Stojan, ženomrsci 18. stoljeća žensku svjetovnost (interese prema ljubavi, ljepoti, salonima i modi) nazivaju "bolešću stoljeća". Emancipacija je vidljiva i kod sluškinja koje se trude učvrstiti svoj položaj u kućanstvu, a seoske i pučke žene podižu optužbe protiv vjerenika koji su ih ostavili u drugom stanju. (Stojan 2003: 337-341), (Bayer 1969: 242-252)

7. Kazneni sustav

U zapisima Dubrovačkog arhiva kazneni sud naziva se "Pravda", a članovi "Gospoda Suđa (Sughia)" tj. "suđe". Osim kaznenih predmeta, Kazneni sud rješavao je i predmete građanskog suda poput zahtjeva za povrat stvari ili naknadu štete i imovinske sporove. Razlog tomu je opterećenost građanskog suda. Kazneni sud brojio je šest članova, no pravilo o kvorumu za procesne radnje i presude nije zahtijevalo prisutnost više od četiri suca. Biral su se svakog prosinca na rok od jedne godine te su morali pripadati različitim rodovima. Bilo im je zabranjeno boraviti izvan Dubrovnika dulje od osam dana, a odobrenje im je morao izdati Senat. Ako bi sudac preminuo ili se povukao na dulje vrijeme, birao se novi član čiji je mandat trajao godinu dana. Prema zakonu su svi nositelji nižih funkcija mogli postati sudskim kandidatima, a suci su nakon službe mogli postati jedino kratkotrajni kneževi. Tijekom 18. stoljeća suci su često napuštali svoju poziciju radi funkcije u lokalnoj službi. U 13. stoljeću dubrovački okrug uključivao je Astoreju i Elafitske otoke te su lokalni knezovi provodili istragu u kaznenim predmetima, dok je dubrovački sud završavao postupke i donosio presude. Zbog teritorijalnog širenja Dubrovnika u 14. i 15. stoljeću dolazi do reforme 1519. godine prema kojoj su lokalni knezovi mogli donositi presude za lakša kaznena djela, odnosno kaznena djela za koja nije propisana teška kazna poput smrtne kazne ili osakaćenja. Reforma je dopunjena krajem 18. stoljeća te prema njoj knezovi nisu mogli osuđenika osuditi na izgon jer je on smatran teškom kaznom. Malo vijeće bilo je institucija koja je rješavala "tekuće poslove"

kao npr. odobrenja za raspolaganje imovinom, obavljanje izbora za važne službe i odlučivanje o uzdržavanju siromaha. Ono je predstavljalo poveznicu između građana i Velikog vijeća, a od 1458. godine moglo je suditi Vlasima koji su počinili kazneno djelo. Malo vijeće nije smjelo optuženika kazniti smrtnom kaznom ili osakaćenjem jer je za teške kazne bio odgovoran Senat. U ostalim je slučajevima moglo inicirati, preuzeti ili prepustiti predmet drugoj instituciji te se prema potrebi uključiti u suđenje. U slučaju pomanjkanja dokaza, Vijeće bi poslalo svoja tri člana (najviše tri, najmanje jednoga) kako bi pribavili dokaze te podnijeli izvješće. Vijeće umoljenih (Senat) brinulo se o funkcioniranju pravosuđa. Senat je imao konačnu riječ u prizivnom postupku te presudu nije mogao promijeniti samoinicijativno. Do završnog procesnog stadija mogao je zahtijevati provođenje određenih radnji, preuzeti odlučivanje i odlučiti o prijenosu nadležnosti. Također je brinulo o ažurnosti rješavanja predmeta. Ako je predmet bio delikatan, Senat je formirao *ad hoc* povjerenstvo koje je provodilo detaljnu istragu te je bilo sastavljeno od mladih vlastelina i pripadnika Senata. Povjerenici su mogli odrediti pritvor, jamčiti imunitet, uzet zalog za troškove postupka ili narediti torturu. Većinu kaznenih predmeta zaključili su Kazneni sud ili lokalni knezovi, a Senat je odlučivao o najozbiljnijim slučajevima. Državni provizori se prvi put spominju u 14. stoljeću. Kandidati su morali biti upoznati s pravnim sustavom te nisu smjeli biti mlađi od 50 godina. U 15. stoljeću se definirala njihova nadležnost te su kontrolirali Malo vijeće i kneza te radili na ispitivanju zloupotrebe lokalnih institucija vlasti koja je kasnija pripala sindicima. Prisustvovali su na sjednicama Velikog vijeća i Senata. Mogli su upozoriti na nezakonito djelovanje, suspendirati odluku i tražiti arbitriranje Senata. Sindici su kao služba uvedeni u 15. stoljeću te su bili povjerenici za nadzor nad lokalnim službama, odnosno preuzeli su posao državnih provizora. Birao ih je Senat te je dobna granica bila od 30 do 60 godina. Svako proljeće su obilazili Republiku te bi u jednoj teritorijalnoj jedinici ostajali par dana kako bi prikupili pritužbe stanovnika i vodili istragu. (Lonza 1997:39-76)

Društveni položaj utjecao je na kaznenu politiku. Plemići i pučani snosili su različite kazne iako su počinili isti prijestup. Ako bi optuženik pripadao plemstvu i pružao otpor pri uhićenju dobio bi kaznu u iznosu 300 dukata i doživotni gubitak statusa, dok bi pučanin bio osuđen na vječni izgon. Većina postupaka u kojima su sudjelovali plemići izuzeta je iz nadležnosti Kaznenog suda te prenesena na Senat ili *ad hoc* povjerenstvo.

Plemići su češće dobivali kazne poput kućnog zatvora ili zatočenja u nekoj utvrdi dok su se pučani kažnjavali smrtnom kaznom ili zatvorom. Što se tiče spolnih razlika, muškarcima su bile namijenjene kazne veslanja na galiji ili prisilnog rada, dok su žene bile izuzete po tom pitanju. Ženama se češće izricala smrtna kazna, zatvor, izgon te kazne batinjanja i javnog sramoćenja. Također im se nije nudila novčana kazna jer nisu raspolagale financijama. Prema rimskom pravu kojega je usvojio dubrovački pravni sustav, svaka osoba se s navršениh 14 godina smatrala dovoljno zreloom i odgovornom za zločin. Mlađa dob uvjetovala je blažim kaznama. Kazne za čedomorstvo bile su zatvor, batinjanje, obilježavanje sramotnim pečatom, izgon, vješanje, raščetvorenje i spaljivanje tijela. Na odluku o pomilovanju utjecale su duševne bolesti i trajna neuračunljivost. Najteža kaznena djela u 18. stoljeću bila su čedomorstvo, ubojstvo i pobuna protiv vlasti za koje se donosila smrtna kazna. Smrtne kazne su se većinom odvijale na javnom mjestu kao ritual koji ostavlja "trajni trag u duši pojedinca" te potiče katarzične procese. Tipičan oblik smrtne kazne u 18. stoljeću bilo je vješanje, a u 5% slučajeva presuda je odredila odrubljivanje glave koje je smatrano manje sramotnim. Vješanje se izvodilo na mjestu nekadašnjeg leprozija na Dančama u blizini samostana, crkve i groblja. Kod teških zločina poput ubojstva najbližih rođaka optuženiku se odsijecala ruka, ponekad i nakon što bi optuženika skinuli s vješala te bi jednu ruku postavili na vješala, a drugu na optuženikovu kuću. U Dubrovniku je od srednjega vijeka do 18. stoljeća u praksi bila i kazna obilježavanja osuđenikova tijela pečatom. Uvijek je prethodila izgonu, prisilnom veslanju ili zatvoru, a uslijedila nakon sramotne ophodnje na magarcu, izlaganja na stupu i batinanja. Tim se redosljedom izriču kazne za teška djela poput krađi (posebice na gospodarevu štetu), čedomorstva i incesta. U Dubrovniku se u 18. stoljeću obilježavanje pečatom odvijalo na Dančama te je ga je predvodio krvnik dok je osuđenik nosio halju za mučenje. Pečat se jednom utiskivao na čelo te je zauvijek obilježio optuženika. Izgon s teritorija države primjenjivao se s kaznom veslanja ili samostalno. U kombinaciji s kaznom veslanja, osuđenik se tek nakon određenog roka mogao vratiti kući. Izgon je smatran prikladnom kaznom i za žene. U pola slučajeva se izricao doživotno počevši od jedne godine. Radi kontrole osuđenika, o izgonu se vodila posebna evidencija. Presuda se oglašavala kroz cijelu državu te su stanovnici upozoreni da moraju obavijestiti vlasti u slučaju povratka osuđenika. Osim izгона iz države, osuđeniku je mogao biti zabranjen povratak na područje Grada, četvrti ili dijela teritorija. Kazna zatvora je u sustav

Republike ulazila postupno od 15. stoljeća kroz prvotnu procesnu funkciju pritvora. Koristila se kao primarna sankcija te kao sekundarna uz novčanu kaznu. Time se pobrinulo za nadzor optuženika te prisilu plaćanja dužničkog zatvora. Zatvorske kazne upotpunjuju kazne s obilježjima fizičkog zlostavljanja, javnog sramoćenja ili moralne pokore. Nakon izdržavanja zatvorske kazne može uslijediti dugotrajni izgon. Trajanje zatvora određeno je u razdoblju od jednog dana do šest godina, a Kazneni sud je većinom izricao kazne do mjesec dana te rijetko prelazio šest mjeseci. Zatvorska kazna je u prosjeku trajala dva mjeseca.(Lonza 1997: 99-168)

8. Zaključak

Napuštanje djece, većinom vanbračne, fenomen je koji je uvjetovan društvenim normama i stajalištima zajednice prema kojima žene, ako bi ostale trudne zbog silovanja, nisu imale drugog izlaza osim ostavljanja djeteta u nahodištu ili ubojstva. U nahodištima nisu ostavljana samo vanbračna djeca nego i djeca o kojima se roditelji nisu mogli brinuti zbog loše financijske situacije. Dubrovačko nahodište formirano kao institucija državne skrbi bilo je vrlo dobro organizirano što potvrđuje činjenica da je djelovalo gotovo 500 godina. U civiliziranom društvu današnjice, čedomorstvo je rijetka pojava, a napuštena djeca nalaze se u domovima koji pružaju odgovarajuću skrb i odgoj. Emancipacija žena dovela je do ravnopravnosti i jednakih prava obaju spolova te time postavila drugačiji pristup u razmatranju određenih društvenih prilika i rješavanju problema koji su nastajali zbog patrijarhata i muške prevlasti nad ženama. Ipak, u nekim dijelovima svijeta emancipacija još nije u potpunosti provedena te nije riješeno pitanje visokog nataliteta kojega uvjetuju siromaštvo i oskudica. Kulturna i književna povijest Dubrovnika daje uvid u pretežito konzervativno i osuđujuće društvo koje je pokušavalo slijediti kršćanski nauk pozivajući se na milosrđe, dok je s druge strane rigorozno osuđivalo pojedince koji su počinili zločin izloživši ih teškim fizičkim napadima na javnom mjestu i direktnim isključenjem iz zajednice. Zaključno, nahodište kao institucija za nezakonitu i "neželjenu" djecu je humanitarnog karaktera i mislim da je od iznimne važnosti to što su nahodišta postojala i u Dalmaciji, no najveći problem predstavlja upravo sam čin napuštanja djeteta i razlozi koji su do toga doveli. Život ostavljenog djeteta bio je, u praksi, određen u trenutku ostavljanja u obrtaljci ili na javnoj površini Grada. Prava su dobivali isključivo priznavanjem roditeljstva do kojega je rijetko dolazilo, a u pravilu su zauvijek nosili obilježje neželjenog djeteta što im je otežavalo asimilaciju u društvo. Mislim da je dubrovački sustav izvrstan primjer socijalne skrbi zajednice koja se razvija paralelno s europskim zbivanjima, ali i dalje nosi određene karakteristike mentaliteta i povijesnih okolnosti samog Dubrovnika i okolice. Današnji je sustav razvijeniji te se prvenstveno temelji na osnovnim ljudskim pravima koja se stječu rođenjem i prema kojima novorođeno dijete nije svrstano ni u jednu društvenu klasu i nije mu uskraćeno ni jedno ljudsko pravo.

9. Popis literature

1. Bayer, Vladimir 1969: Bayer, Vladimir. 1969. *Ugovor s đavlom. Procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*. Zagreb: Zora.
2. Kralj-Brassard, Rina 2013: Kralj-Brassard, Rina. 2013. *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
3. Lonza, Nella 1997: Lonza, Nella. 1997. *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.
4. Plejić Poje, Lahorka 2012: Plejić Poje, Lahorka. 2012. *Zaman će svaki trud. Ranonovovjekovna satira na hrvatskim jeziku u Dubrovniku*. Zagreb: Disput.
5. Stojan, Slavica 2003: Stojan, Slavica. 2003. *Vjerenice i nevjerenice. Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb - Dubrovnik. Zagreb: Prometej.
6. Vetranović Čavčić, Mavro 1871-1872: Vetranović Čavčić, Mavro. 1871-1872. *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Internetski izvori:

1. <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/zena/> (Pristupljeno: 10. 04. 2018.)
2. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64428> (Pristupljeno: 10. 04. 2018.)
3. <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/nahodiste/> (Pristupljeno: 14. 04. 2018.)
4. PEROVIĆ, Slavko, "Roman Jelić i nahodišta" (Pristupljeno: 11. 04. 2018.)
5. ŠKARICA, Miloš, "Nahodišta i nahodi u Dalmaciji" (Pristupljeno: 11. 04. 2018.)

10. Sažetak rada

Osnutkom prvog europskog nahodišta u 8. stoljeću, počinje se oblikovati cijeli sustav skrbi za napuštenu djecu. Dubrovačko nahodište, osnovano u 15. stoljeću, kontinuirano je djelovalo do sredine 20. stoljeća pod nazivom *Hospital milosrđa*. Kao i ostala nahodišta u Europi, imalo je obrtaljku - spravu putem kojih su se kroz otvor na vanjskoj strani zgrade ostavljala neželjena djeca. Dijete bi s druge strane zida preuzela dežurna osoba te bi time postalo štićenikom dubrovačkog nahodišta. Djecu su ostavljale majke koje su pripadale gradskoj sirotinji, sluškinje i vjerenice iz Grada i okolnih sela. Djeca koja su pokazivala znakove bolesti ostavljena su na promatranju u nahodištu, dok su zdrava odlazila na dojenje. U nahodištu bi ih u početku dojile interne dojilje koje su primale plaću te živjele u nahodištu. Vanjske dojilje živjele su na selu sa svojim obiteljima. Djeca su s dojiljama bila do svoje treće godine, zatim se u nahodištu radilo na pronalasku odgovarajućeg posvojitelja te bi nahod na taj način postao članom društva. Izvanbračna djeca vlastele mogla su se s lakoćom infiltrirati u zajednicu jedino ako su ih očevi priznali i uzdržavali. Što se tiče visoke stope čedomorstva (za koje je Kazneno pravo nalagalo teške kazne), djecu su najčešće ubijale mlade majke koje su radile kao sluškinje te su silovane na radnom mjestu. Muškarci su zbog patrijarhalnog odgoja bili na povlaštenoj poziciji u odnosu na žene te je izvanbračna trudnoća donosila javni prijezir pošto je trudnoću morao nadzirati otac ili domaćin kuće. Trudnim sluškinjama bilo je zabranjeno vratiti se obitelji. Mizoginija je u Dubrovniku bila prisutna od srednjega vijeka do 19. stoljeća. Prekretnica se dogodila u 18. stoljeću zbog reformi morala te je društvo prvi put prihvatilo rodno ravnopravnu ženu. One više nisu bile podređene muškarcima, mogle su se kretati slobodnije, imale su pravo na edukaciju te su djelovale na raznim područjima poput znanosti, politike, književnosti i glazbe.